

Sine Just:

Sagt i situationen

Forslag til retorisk kritik af ytringer i den offentlige sfære

Hvordan kan det samfundsvidenskabelige offentlighedsbegreb inddrages i retorisk kritik af konkrete ytringer, og hvilket forklaringspotentiale har en sådan inddragelse? Disse spørgsmål søges besvaret gennem en opstilling af en tredelt situationel analyse. Eksisterende begrebsdannelser om den retoriske og den hermeneutiske situation suppleres med begrebet 'en sociologisk situation' der opstilles på baggrund af en sammenlignende læsning af Jürgen Habermas' og Zygmunt Baumans offentlighedsteorier, og der gives et eksempel på den tredelte analysemodels anvendelighed.

DE RETORISKE OG DE SAMFUNDSVIDENSKABELIGE forskningsområder er nært beslægtede, og de to fagtraditioner har meget at lære hinanden; dette er med rækken af 'retoriske', 'lingvistiske' og 'fortolkende' vendinger indenfor diverse samfundsvidenskabelige discipliner efterhånden blevet en almindeligt anerkendt indsigt.¹ Samtidig med at både det samfundsvidenskabelige forskningsområdes og fagtraditionens egen retoriske natur anerkendes, søges samfundsvidenskabelige begrebsdannelser også inddraget i den kritiske retoriske praksis.² Et af de begreber hvis relevans for retoriske studier er mest oplagt, er offentlighedsbegrebet. Retorikken var fra første færd tæt knyttet til det offentlige, politiske liv, til *vita activa* som Cicero kaldte det. Og selvom nutidige retorikforskere har påvist at også privatsfæren er retorisk,³ er opdelingen

1 Se inter alia Hernadi (red.) (1989) der introducerer retorikken som et tværfagligt fortolkningsredskab, og Gross & Keith (red.) (1997) hvor retorikkens fortolkende funktion diskuteres med specielt fokus på 'videnskabsretorik.' For mere specifikke applikationer af retorikken indenfor samfundsvidenskaben se for eksempel Beer & Hariman (red.) (1996) om den retoriske vending i studiet af internationale relationer eller Clifford & Marcus (1986) i hvilken etnografi forklares som en retorisk praksis i sig selv. En vigtig årsag til fremkomsten af disse forskellige forslag til hvordan retorikken kan bidrage til samfundsvidenskabelige studier, skal sandsynligvis findes i den popularitet 'cultural studies' – en naturligt tværfaglig disciplin – har opnået. For en diskussion af forholdet mellem retorik og 'cultural studies' se Rosteck (red.) (1999).

2 Eksemplerne på inddragelse af samfundsvidenskabelige begreber og teoridannelser i forslag til en retorisk kritisk metode er talløse, men se blandt andet Moe (1999) som diskuterer forholdet mellem retorikken og Luhmanns systemteori, og Miller (1994) hvor Giddens' strukturteori inddrages i retorisk genrekritik.

3 Denne pointe er især blevet fremført fra feministisk hold; se for eksempel Gring-Pempe (1998).

i et privat og et offentligt rum – med de deraf følgende forskellige betingelser for retorisk praksis – fortsat central. Selvom begrebets relevans er bredt anerkendt, ser man ikke mange studier i hvilke offentlighedsbegrebet søges direkte inddraget i den retoriske kritik af konkrete ytringer.⁴ Dette forhold kan forklares ud fra det meget abstrakte niveau den samfundsvidenskabelige diskussion af offentlighedsbegrebet som oftest føres på; det er svært at skabe sammenhæng mellem den generelle teoridannelse og det specifikke analyseobjekt.

Jeg foreslår i det følgende at det abstrakte offentlighedsbegreb kan udmøntes i to generelle problemstillinger – spørgsmålene om kollektiv identitetsdannelse og politisk legitimering – der befinder sig som underliggende temaer i enhver offentlig ytring. Gennem en tilbagevending til Bitzers retoriske situation og en inddragelse af den hermeneutiske situation som foreslået af Hyde & Smith, søger jeg at integrere de generelle identifikations- og legitimeringsproblemer i en metode til retorisk kritik af specifikke offentlige ytringer. Dette gøres ved at tilføje en tredje situation – den sociologiske – til de to allerede kendte. Den tredelte situationsanalyse illustreres gennem en skitse til en kritik af den tyske udenrigsminister Joschka Fischers tale ved Humboldt Universitetet i Berlin den 12. maj 2000.⁵

I det følgende beskrives og illustreres de to eksisterende situationer først, dernæst træder jeg et skridt tilbage for gennem en præsentation af offentlighedsbegrebet og en sammenlignende læsning af Habermas' og Baumans forståelse af begrebet at argumentere for identitets- og legitimitetsspørgsmålenes generaliserbarhed. Jeg søger at operationalisere den samfundsvidenskabelige forståelse af offentligheden gennem begrebet om den sociologiske situation og illustrerer endelig hvordan denne situation kan inddrages i kritikken af den enkelte ytring.

Den retoriske situation

Den retoriske situation som beskrevet af Lloyd F. Bitzer⁶ er en velkendt og ofte benyttet tilgang til studiet af retoriske ytringer i den offentlige sfære. Den retoriske situation med dens tre konstituerende elementer – *exigence*, *audience* og *constraints* – er et effektivt redskab til at skaffe sig overblik over en konkret retorisk ytring og den umiddelbare kontekst ytringen indgår i. Således kan den retoriske situation for Fischers tale ved Humboldt Universitetet opridses på følgende måde: *Exigence* er umiddelbart at Fischer er blevet inviteret til at tale over et givet emne – Europas fremtid og det europæiske projekts udvikling. Fischer gør i sin tale en del ud af at påpege at han vil tale som privatperson, ikke som Tysklands udenrigsminister.⁷ Der er hermed principielt tale om en fremstilling af et personligt synspunkt, men Fischer er

4 Se dog Farrell & Goodnight (1981) og Olson & Goodnight (1994/2001) samt det ambitiøse forsøg på syntese mellem retorik og samfundsvidenskab i Farrell (1993). Bemærk at ytring her og i det følgende benyttes i Bakhtins forstand som en betegnelse for en kommunikationsenhed der kan variere i længde fra et enkelt ord til en hel bog (Bakhtin (1986) s. 71).

5 Denne tale som bærer titlen "Vom Staatenverbund zur Föderation – Gedanken über die Finalität der europäischen Integration" ("Fra statsforbund til federation – tanker om den europæiske integrations finalitet." Min oversættelse), er et væsentligt indlæg i og et af startskuddene til den igangværende debat om EU's fremtid. Som sådan er den et godt eksempel på en konkret ytring der søger at skabe og påvirke offentlig mening, og talen benyttes her udelukkende i eksemplificerende øjemed. Der er altså på ingen måde tale om en udtømmende analyse af den, og der kan ikke på baggrund af den skitse jeg tegner her, drages konklusioner som rækker ud over den enkelte tekst.

6 Bitzer (1968/1997) s. 6-17.

7 Fischer udtrykker dette ønske således: "Gestatten Sie mir deshalb auch, für die Dauer dieser Rede, die beim öffentlichen Nachdenken bisweilen beengende Rolle des deutschen Außenministers und Mitglieds der Bundesregierung hinter mir zu lassen, auch wenn ich weiß, dass dies nicht wirklich geht" (Tillad mig i

bevidst om at han ikke uden videre kan træde ud af sit embede. Han er for meget politiker til at stille sig tilfreds med blot at delagtiggøre tilhørerne i sine ideer, og det er tydeligvis meningen at visionerne skal realiseres.

Disse betragtninger fører frem til talens *audience*; publikum i universitetsauditoriet er kun talens egentlige *audience* i forhold til det delformål at fremlægge og diskutere en politisk vision. For at føre sine ideer ud i livet må Fischer have en anden målgruppe i tale og overbevise den om sine tankers værd. Denne målgruppe består ikke blot af de politikere som træffer beslutninger om traktatændringer og andre sager med afgørende betydning for EU's udvikling, men også af borgerne som i sidste ende skal ratificere ændringerne. Fischer må derfor sprede sine ideer til en bred kreds af politiske institutioner og offentlige medier, og talens *audience* kan siges at være den europæiske offentlighed som sådan.

Talen er underlagt en lang række *constraints* hvoraf de vigtigste og mest tungtvæjende er allerede eksisterende forventninger til hvilke spørgsmål Fischer vil besvare i løbet af talen, hvilke synspunkter han selv vil tale for og hvilke han vil argumentere imod. Diskussionen af hvad EU er og hvordan samarbejdet kan og bør udvikle sig, er naturligvis ikke ny, og det er heller ikke første gang Fischer udtaler sig om spørgsmålet. Derfor formes og begrænses Fischers råderum både af forventningerne til hans valg af emner og problemstillinger og til hans politiske holdninger som sådan.⁸

Den retoriske situation er et nyttigt redskab for både den retoriske praktiker der søger at udforme et hensigtsmæssigt budskab, og for den retoriske kritiker som vil vurdere en allerede afsendt ytrings hensigtsmæssighed. Den omfattende kritik Bitzers begrebsdannelse er blevet udsat for, vidner dog om et behov for at reflektere over den retoriske situations implikationer og forklaringspotentiale. Kritikken af Bitzers forståelse af den retoriske situation udspringer af at han tager situationens elementer for givet: i situationen forlenes taleren med et *exigence*, og derefter kan han eller hun bedømme *audience* og *constraints* som objektive fænomener. "Kort sagt indtager Bitzer det standpunkt at mening er iboende i hændelser,"⁹ og han mener derfor at situationen determinerer ytringens indhold.¹⁰ Richard Vatz, en af Bitzers første og væsentligste kritikere, gør op med disse antagelser og argumenterer for den modsatte position. I og med sit emne- og ordvalg skaber taleren mening, og selve forståelsen af en situation er derfor retorisk konstrueret.¹¹

Denne kritik af Bitzer anser jeg for at være fuldt ud berettiget, men dens konsekvenser er ikke entydige. For Vatz medfører det ændrede perspektiv et øget fokus på retorens personlige frihed:

At anskue retorik som en størrelse der skaber virkeligheden eller giver visse aspekter af den signifikans, snarere end som en størrelse der afspejler virkeligheden, øger på afgørende vis retorens moralske ansvar. Retorik bliver mere end blot en teoretisk øvelse i at fastslå om retoren forstod 'situationen' rigtigt. Retoren må nu påtage sig et ansvar for den signifikans han har *skabt*.¹²

denne tale at fralægge mig den for offentlig gennemtænkning af ideer til tider snærende rolle som udenrigsminister og medlem af regeringen, også selvom jeg ved at dette ikke rigtigt kan lade sig gøre. Min oversættelse).

8 Fischers bevidsthed om disse forhold kommer blandt andet til udtryk i hans betegnelse af sig selv som 'overbevist europæer' og henvisninger til 'euroskeptikere på denne og den anden side af Kanalen' som - forsikrer Fischer - ikke behøver at frygte de præsenterede ideer.

9 Vatz (1973/2000) s. 7.

10 Miller (1984/2001) s. 24.

11 Vatz (2000) s. 11.

12 Vatz (2000) s. 10.

Kritikken af Bitzer kan dog også føre til en generel undersøgelse af hvordan individets enkelte handlinger er forbundet til abstrakte størrelser som kultur, samfund og institutioner, en undersøgelse som blandt andre Carolyn Miller har foretaget.¹³ Miller mener som Vatz at ytringen er genuint meningsdannende, men hun tager også højde for kontekstens betydning for ytringens udformning.¹⁴ Retoren opfatter en situation på en bestemt måde (hvilket han eller hun ikke blot vælger at gøre, men 'altid allerede' har visse forudsætninger for) og beslutter at kommunikere sin forståelse videre til andre. Til dette formål har retoren en række på forhånd fastlagte betydende former at vælge imellem, og valget afgøres af en kombination af tre kontekstuelle faktorer: den kontekst der tales ud fra, den kontekst retoren taler ind i og den kontekst han eller hun ønsker at skabe.¹⁵

Jeg følger her Millers kontekstualisering af den retoriske situation, og jeg foreslår at der kan skabes større overblik over og bedre forståelse for de komplekse sammenhænge ved at supplere den retoriske situation med to yderligere situationer: den hermeneutiske som allerede findes beskrevet i retorisk litteratur, og den sociologiske som jeg vil søge at etablere.

Den hermeneutiske situation

Den hermeneutiske situation betegner strukturer indenfor hvilke den menneskelige forståelse udfolder sig og består i følge Hyde og Smith af tre dele. *Fore-having* er de sproglige muligheder¹⁶ som medlemmerne af en kultur i kraft af deres kulturelle medlemskab besidder forud for enhver konkret interaktion. *Fore-sight* er en abstraktion af de konkrete sproglige muligheder og opstår når kulturens medlemmer konstruerer partikulære 'synspunkter'.¹⁷ *Fore-conception* er måden hvorpå den enkelte strukturerer sine sproglige muligheder forud for en fortolkende handling.¹⁸ Med analysen af den hermeneutiske situation inddrages den bredere kontekst: andres og egne tidligere udtalelser og forventninger af mere overordnet – blandt andet genremæssig – karakter. Hver enkelt ytring er i dialog med både andre udtalelser og mere generelle forventninger, men kan ikke siges at være et entydigt respons på disse.¹⁹

I analysen af den retoriske ytrings hermeneutiske situation fokuseres der på ytringens kulturelle aspekter; hvilke muligheder for meningsdannelse har taleren i kraft af sin baggrund og sine personlige erfaringer? Desuden belyses den dialog taleren indgår i: hvordan positionerer den enkelte ytring sig i forhold til andre ytringer om det samme emne og/eller i samme genre? Hvad svarer ytringen på og hvilke svar lægger den selv op til? Således må hele ytringen ses som udtryk for talerens valg indenfor de muligheder og begrænsninger som hans eller hendes hermeneutiske situation tilbyder.²⁰ I Fischers tale træder den hermeneutiske situation tydeligt frem i udtalelser om Tysklands særlige forhold til og afhængighed af EU. Ikke bare

13 Se Miller (2001) og Miller i Freedman og Medway (red.) (1994).

14 Miller mener således at situationen medvirker til meningsdannelsen, men hendes forståelse af situationelle muligheder og begrænsninger er meget bredere end Bitzers.

15 Miller (2001).

16 Sproglige muligheder skal her ikke forstås udelukkende som stilistiske valg, men overhovedet som evnen til at opfatte og udtrykke en idé eller holdning.

17 Synspunkt betegner både det sted hvorfra et fænomen betragtes og den holdning betragteren har til fænomenet.

18 Hyde & Smith i Farrell (red.) (1998) s. 69.

19 Bakhtin (1986) s. 68-69.

20 Hyde & Smith i Farrell (red.) (1998) s. 71.

anden verdenskrigs ubodelige uret, men også den kolde krigs bitre erfaringer er centrale elementer i Fischers referenceramme; de danner både baggrund for de valg han træffer, og udgør en væsentlig hjemmel for hans argumentation. Desuden søger Fischer at indgå i en generel dialog ved til stadighed at fremhæve Jean Monnet, Robert Schuman og andre store statsmænd som inspirationskilder og eksempler til efterfølgelse. Og talens realpolitiske kontekst og sigte fremgår af en henvisning til en diskussion af det europæiske projekt som EU-medlemslandenes udenrigsministre nyligt har gennemført.

Den hermeneutiske situation kan ses som et bindeled mellem den retoriske situation i traditionel forstand, og den sociologiske situation som jeg i det følgende vil konceptualisere. Den analytiske indsigt der kan opnås ved hjælp af undersøgelsen af en ytrings hermeneutiske situation, befinder sig netop i samlingspunktet for det partikulære og det almene, og denne delanalyse hovedformål er at afdække hvilke konkrete valg taleren træffer på baggrund af de almene forudsætninger han eller hun har til sin rådighed. Men en undersøgelse af det midterste niveau kan ikke foretages uden en forståelse af de yderpunkter det forbinder. Den retoriske situation har derfor fortsat gyldighed som en betegnelse for ytringens specifikke kontekst, og det er samtidig nødvendigt at indføre et abstrakt og alment gældende analytisk niveau.

Offentlighedsbegrebet

Jeg forstår den sociologiske situation som en undersøgelse af hvordan overordnede samfundsmæssige forhold øver indflydelse på og kommer til udtryk i specifikke ytringer, men den sociologiske situation skal på ingen måde ses som en beskrivelse af samfundet som sådan. Min forståelse af den sociologiske situation bygger udelukkende på den del af samfundsteorien som har at gøre med offentlighedsbegrebet, og en nærmere undersøgelse af denne begrebsdannelse er nødvendig inden jeg kan opstille den sociologiske situation som analytisk redskab.

Offentlighedsbegrebet kan beskrives som en treklang: offentlig mening, offentlig meningsdannelse og offentlig sfære. Disse står i et gensidigt afhængighedsforhold for så vidt den offentlige mening ikke kan dannes, hvis der ikke er et rum for meningsdannelsen, og det samtidig gælder at dette rum ikke kan opretholdes, hvis der ikke konstant foregår meningsudvekslinger som er motiverede af ønsket om at skabe en i det mindste midlertidig konsensus – en offentlig mening.²¹ Offentlighedsbegrebet består imidlertid ikke blot af denne treklang mellem rum, proces og produkt; begrebet konstitueres også mere grundlæggende af sammenhængen – eller rettere modstillingen – mellem de to grundlæggende kategorier offentligt og privat.

Relationen mellem det offentlige og det private er den primære drivkraft i den samfundsvidenskabelige diskussion af offentlighedsbegrebet, og til illustration af denne diskussion vil jeg inddrage to teoretiske autoriteter: Jürgen Habermas og Zygmunt Bauman. Der er flere grunde til at lade det samfundsvidenskabelige syn på offentligheden repræsentere ved netop disse to: Habermas synes at være uomgængelig i enhver diskussion af offentlighedsbegrebet,²² og Bauman der for øjeblikket nyder stor anerkendelse i brede akademiske kredse, placerer ligesom Habermas offentligheden centralt i sin teoridannelse. Der er en række ligheder mel-

21 Splichal (1999) s. 23.

22 Splichal (1999) s. 22.

lem Habermas og Bauman som i høj grad afspejler en fælles forståelse indenfor det faglige felt. Imidlertid er der også en central modsætning mellem deres respektive samfundsdiagnoser: Habermas mener at det offentlige koloniserer det private, mens Bauman mener at det forholder sig omvendt. Dermed kan de to tænkere ses som repræsentanter for de yderpositioner der afgrænser og definerer den samfundsvidenskabelige diskussion af offentligheden.

Den følgende gennemgang af Habermas' og Baumans konceptualisering af den offentlige sfære som et bindeled mellem det offentlige og det private skal ikke ses som en fyldestgørende forklaring af de to samfundsforskeres teoridannelser. Tværtimod er der tale om en forenkling som tjener det formål at fremhæve visse generelle tendenser indenfor den samfundsvidenskabelige diskussion af offentlighedsbegrebet. Ved at fremhæve disse tendenser bliver det muligt at opstille den sociologiske situation som et analytisk redskab, og det er mit håb at det forklarende sigte berettiger den manglende uddybning og diskussion af de teoretiske sammenhænge som offentlighedsbegrebet indgår i hos Habermas og Bauman.

Habermas om forholdet mellem det offentlige og det private

At Jürgen Habermas med sit værk *Borgerlig offentlighed – dens fremvækst og forfald*²³ leverede et væsentligt bidrag til diskussionen af offentlighedens beskaffenhed indikerer tydeligt af den mængde af ovationer og revisioner værket er blevet gjort til genstand for.²⁴ *Borgerlig offentlighed* er egentlig en analytisk gennemgang af den offentlige sfæres historiske udvikling med fokus på den tidlige modernitet – oplysningstiden, det borgerlige samfundsideals storhedsperiode.²⁵ Men på grund af Habermas' utilsørede begrædelse af den borgerlige offentligheds forfald, er værket især blevet kendt for sine normative fordringer til en velfungerende offentlighed.²⁶

Habermas mener at den borgerlige offentlighed opstod som en del af det private felt,²⁷ men det er langt fra klart at han accepterer statens uafhængighed af den offentlige sfære som en positiv tilstand. Faktisk er der i *Borgerlig offentlighed* tydelige indikationer på at Habermas mener at det netop er statens manglende forpligtelse overfor den offentlige sfære – og dermed samfundets manglende kontrol med staten – som bærer skylden for den negative fremtids-

23 Den – til lejligheden fordanskede – titel på den norske oversættelse fremhæver en pointe som må læses mellem linjerne af originaltitlen *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Jeg henviser i det følgende til den tyske originaltekst.

24 For et overblik over de verserende diskussioner se Goodnight & Hingstman (1997).

25 Habermas er bevidst om at det offentlighedsbegreb han bruger og analyserer, har sine rødder i det antikke Grækenland, men han vælger at fokusere på den repræsentative offentlighed som både var en forudsætning for og selv forudsættes af den moderne demokratiske stat (Habermas (1962/1990), s. 56-57).

26 Normalt fremhæves fire sådanne fordringer eller overordnede bestemmelser: social lighed er ikke en nødvendig betingelse for demokrati; en altomfattende offentlighed er at foretrække frem for en pluralitet af mindre, lokale og begrænsede offentligheder; diskussionen i den offentlige sfære skal udelukkende dreje sig om det fælles bedste og private interesser og emner bør lades ude af betragtning; en virksom, demokratisk offentlig sfære kræver en skarp adskillelse mellem stat og civilsamfund (Fraser i Calhoun (red.) (1992) s. 117-118). Det bør nævnes at Habermas senere i forfatterskabet tager disse ideelle fordringer op til kritisk revision. Blandt andet gør han sig i *Teorien om den kommunikative handling* til fortaler for lokalt demokrati med aktiv deltagelse af interessegrupper, men trods alt fastholdes fordringernes principielle gyldighed (Habermas i Calhoun (red.) (1992) s. 449).

27 Habermas (1990) s. 89.

diagnose han stiller.²⁸ Formodningen om de negative konsekvenser af den manglende forbindelse mellem stat og samfund tages op til grundig behandling i *Teorien om den kommunikative handlen (TKH)*.²⁹ Her arbejder Habermas videre med opdelingen af den sociologiske totalitet i på den ene side samfundet og på den anden side stat og økonomi, og han generaliserer skellet i en modsætning mellem livsverdenen (den sociale virkelighed bestående af kultur, samfund og person indenfor hvilken det enkelte menneske udfolder sin individualitet og samtidig reproducerer det allerede eksisterende samfund³⁰) og systemet (stat og økonomi³¹). Som det fremgik af *Borgerlig offentlighed*, udgør den offentlige sfære det privilegerede rum for mediering mellem staten og de fælles interesser som etableres kommunikativt i livsverdenen. I *Borgerlig offentlighed* fokuseres der på hvordan den offentlige sfære har forandret sig, og med *TKH* vil Habermas beskrive den overordnede udviklingstendens i nutidens samfund.

TKH beskriver en udvikling som begynder med systemets afkobling fra livsverdenen og ender i en omfattende systemisk kolonisering af samme livsverden. Systemiske komponenter frigøres fordi udviklingen i retning af et stadigt mere komplekst samfund kræver hurtige og rationelle styringsformer. Når beslutninger træffes instrumentelt ved hjælp af penge og magt, kræver det langt mindre tid end hvis beslutningen gøres til genstand for kommunikativ handlen – det vil groft sagt sige fri, offentlig debat.³² Instrumentelle beslutninger er effektive, men kan ikke begrundes, og efterhånden som flere og flere funktioner der oprindeligt blev varetaget af livsverdenen, lægges ud til systemisk regulering smuldrer den sociale integration. Hermed taber den enkelte meningen med sit liv samtidig med at systemet mister sin legitimitet. Udviklingen lader sig kun vanskeligt standse idet muligheden for at bremse op og eventuelt vende bevægelsen ligger i den kommunikative kompetence som tabes i takt med den systemiske kolonisering.³³

Bauman om forholdet mellem det offentlige og det private

Zygmunt Baumanns diagnose af forholdet mellem det offentlige og det private står i eksplicit modsætning til Habermas' koloniseringsteori. Bauman mener at det i dag forholder sig således at det private invaderer det offentlige. Den kritiske teoris opgave er derfor blevet vendt om: hvor formålet tidligere var at beskytte individet mod systemets fremmarch, er det nu at forsvare den forsvindende offentlighed.³⁴ I sin analyse af den offentlige sfæres tilstand benyt-

28 Se specielt kapitel VI afsnit 22 "Hergestellte Öffentlichkeit und nichtöffentliche Meinung: das Wahlverhalten der Bevölkerung."

29 Habermas (1981/1996).

30 Habermas (1996) s. 308.

31 Som i modsætning til livsverdenen ikke reproduceres kommunikativt, men benytter sig af styringsmedierne magt og penge (Habermas (1996) s. 342).

32 Udover det skel mellem system og livsverden jeg præsenterer her, er *TKH* især kendt for sin brug af talehandlingssteori til opstilling af et ideal om kommunikativ rationalitet der for Habermas tilbyder et håb om løsning på de problematiske udviklingstendenser han beskriver. Koloniseringsteorien kan således ikke siges at være præsenteret dækkende førend det kommunikative rationalitetspotentiale er blevet beskrevet, og jeg skal senere forsøge at yde Habermas retfærdighed ved også at inddrage denne vigtige del af hans samfundsteori.

33 Habermas (1986) kap. VI, afs. 2 "Frakoblingen af system og livsverden."

34 Bauman (2000) s. 39.

ter Bauman en tredeling af samfundet som blev etableret i det antikke Grækenland: *oikos*, det private, og *ecclesia*, det offentlige, er forbundne via *agora*, markedspladsen, et rum for fri diskussion der befinder sig i spændingsfeltet mellem det offentlige og det private. Med genoptagelsen af de græske termer ønsker Bauman at rette en kritik mod moderne politisk teori som han mener begår en stor fejl ved at fokusere på det offentliges og det privates uafhængighed af hinanden.³⁵

Bauman ønsker at fremhæve forbindelsen mellem det offentlige og det private, og følgelig er *agora* det centrale begreb i hans analyse. *Agora* præsenteres imidlertid udelukkende som et bindeled, ikke som en selvstændig enhed, og Bauman ser det offentlige og det private som hinandens modsætninger. Derfor er analysens endemål en vurdering af hvem der har øjeblikkelig dominans i *agora*, og som nævnt mener Bauman at der for tiden pågår en omfattende privatisering af *agora*. Privatiseringen skyldes at magtudfoldelse, evnen til at træffe og gennemføre kollektive beslutninger, ikke længere er bundet til traditionelle politiske institutioner som de nationale parlamenter og regeringer. De egentlige magthavere er multinationale koncerner der benytter økonomisk styrke, fleksibilitet og mobilitet til at udøve *magt uden politik*. Beslutninger der berører hele samfund – ofte hele verdenssamfundet – er ikke længere politiske. Til gengæld er det private, den enkeltes sikkerhed, sundhed og seksualitet, blevet politiseret, men der er tale om *politik uden magt*. Man leder i dag efter individuelle løsninger på kollektive problemer hvilket står i grel kontrast til politikens oprindelige ideal om at tilbyde kollektive løsninger på individuelle problemer.³⁶

Konsekvensen af denne udvikling er ifølge Bauman at *agora* ikke længere er et mødested for engagerede borgere der gennem fri debat kan bestemme og varetage deres fælles interesse. Der er ikke længere nogen selvstændig offentlig dagsorden hvilket medfører at rummet for mediering mellem det offentlige og det private fyldes af private interesser uden der gøres noget forsøg på generalisering.³⁷ Der etableres ikke en offentlig mening som kan danne grundlag for kollektive handlinger, og den egentlige magt til at træffe beslutninger og udføre handlinger med kollektive konsekvenser er blevet koblet fra *agora*. Magten udfolder sig nu uden for offentlighedens søgelys og kontrol; *ecclesia* er blevet hemmelig, privat om man vil, mens *oikos* stiller sit snavsede undertøj og sine skårede kopper offentligt til skue.

Sammenligning af de to samfundsanalyser

Ligheden mellem Baumans og Habermas' beskrivelser af rammerne for interaktion mellem det offentlige og det private er slående. Hvad enten rummet for mediering mellem de to poler kaldes *agora* eller *offentlig sfære* er funktionen den samme, nemlig selve medieringen. Alligevel er der vigtige forskelle mellem de to samfundsforskeres perspektiver – forskelle som kan forklare at de på trods af deres ens udgangspunkter når frem til modsatrettede konklusioner om den øjeblikkelige udviklings retning. Forskellene er indlejrede i de terminologier de to forskere benytter: hvor Habermas ser den offentlige sfære som et rum for mediering mellem samfund og stat, er *agora* for Bauman det rum hvor det kollektive bliver muligt; her mødes individer og kollektive interesser defineres for første gang.

I modsætning til Bauman mener Habermas at der finder en samfundsdannelse sted forud

35 Bauman (1999) s. 86-87.

36 Bauman (1999) s. 38-40 og s. 74-75.

37 Bauman (1999) s. 65.

for mødet mellem det offentlige og det private. I *Borgerlig offentlighed* placerer Habermas den offentlige sfære indenfor det private område. Og med den senere udvikling af livsverdensbegrebet bliver det tydeligt at det private for Habermas på ingen måde er lig med det individuelle, men tværtimod udgøres af stærke sociale fællesskaber. Formålet med den offentlige sfære er for Habermas først og fremmest at forlene den officielle statsmagt med *legitimitet*. Staten er et instrumentelt system som ikke selv kan legitimere sig, men opnår legitimitet ved at handle i overensstemmelse med samfundets interesser som disse på forhånd defineres i den af staten uafhængige offentlige sfære. Den offentlige sfære er en del af livsverdenen hvor problemer kan sættes under debat og føre til en ægte konsensus om det fælles bedste. Habermas vurderer nu at systemet koloniserer livsverdenen fordi flere og flere politiske beslutninger træffes instrumentelt, det vil sige uden forudgående diskussion. Staten mister dermed tilsyneladende sit behov for at legitimere sig, men i virkeligheden er det legitimiteten der er gået tabt, idet det ikke længere er muligt for borgerne at diskutere statens målsætninger og formål. Manglen på offentlig debat og den udbredte introduktion af private emner i det offentlige rum, er et tegn på borgernes magtesløshed overfor den systemiske indtrængen, snarere end et tegn på at systemet har trukket sig tilbage.³⁸ Systemets kolonisering af livsverdenen sker så at sige bagom den offentlige sfære, og idet flere og flere emner gøres til genstand for instrumentel kontrol, trænges offentligheden længere og længere tilbage i privatsfæren, ind i det Habermas betegner som 'bad privacy'.³⁹

Hvor det private for Habermas svarer til det uformelle samfund, til livsverdenen som allerede er et kollektiv, sætter Bauman lighedstegn mellem det private og det individuelle. Mødet mellem privat og offentligt i *agora* repræsenterer samfundsdannelsen som sådan; offentlig meningsdannelse er lig samfundsdannelse, og *agora* er en forudsætning for fremkomsten af kollektiv *identitet*. Bauman inddrager dermed det helt fundamentale spørgsmål om fællesskabets betingelser i sin beskrivelse af den offentlige meningsdannelse. Og hans svar på spørgsmålet er at samfundet under de nuværende omstændigheder faktisk har meget trange kår. Et samfund udgøres ifølge Bauman af en række spændinger som det hverken er muligt eller ønskeligt at ophæve; samfundsdannelse er netop resultatet af disse spændingers konstante dynamik. Forholdet mellem individet og gruppen – mellem det private og det offentlige – er en sådan uløselig spænding, men den sættes i svingninger af den endnu mere grundlæggende modstilling af frihed og sikkerhed. Frihed og sikkerhed er ifølge Bauman – der her bygger på Freud – menneskets to dybeste behov, og samtidig er de hinandens modsætninger: for at skaffe sig sikkerhed må den enkelte give køb på en del af sin frihed og indordne sig under samfundets normer og regler, og den som vælger den fulde frihed kan ikke gøre sig håb om at opnå total sikkerhed.⁴⁰ Der kan aldrig opnås ligevægt i forholdet mellem frihed og sikkerhed, og det er netop det nutidige samfunds ulykke at det ville gøre sine medlemmer til individer, ville give dem deres frihed, og dermed frasagde sig muligheden for at tilbyde dem fællesskabets sikkerhed.⁴¹ Bauman mener at kombinationen af individualisering af mennesket og globalisering af økonomien betyder at de demokratiske politiske institutioner er blevet tømt for indflydelse, hvilket medfører at der ikke længere eksisterer et grundlag for social identitetsdannelse. I nutidens offentlighed fremføres udelukkende private interesser, og der opstår intet handlekraftigt holdningsfællesskab.

38 Habermas (1986) kap. VI.

39 Habermas i Calhoun (red.) (1992) s. 438.

40 Bauman (2001) s. 41-42.

41 Bauman (2000) s. 31.

Når Habermas og Bauman trods alt ikke beskriver to fuldstændigt modsatte bevægelser, skyldes det at bevægelserne kun tilsyneladende befinder sig på den samme akse. Bauman påpeger at der pågår en voldsom individualisering af identitetsspørgsmålet som gør det stadig vanskeligere at skabe en social identitet. Denne tendens forstærkes af at der ikke findes nogen offentlig konsensus som kan danne grundlag for kollektive handlinger. Det betyder ikke at der ikke længere udføres handlinger med indflydelse på alle samfundets medlemmer; problemet er at de ikke længere kan diskuteres i den offentlige sfære. Her kommer Habermas' analyse af den offentlige sfære som legitimerende instans til sin ret. Hans pointe er at de systemiske komponenter politik og økonomi har selvstændiggjort sig i en sådan grad at de ikke længere har behov for legitimation. Systemet er ikke længere tvunget til at legitimere sig gennem en diskussion af offentlige anliggender, men kan uafhængigt af offentligheden øve direkte indflydelse på den enkeltes liv. Privatseringen af den offentlige sfære er således ikke et tegn på systemets mindskede indflydelse, men på samfundets manglende integration og svækkede mulighed for at kræve systemet til ansvar. Flere og flere private emner tages op til debat i takt med at færre og færre af de beslutninger og handlinger der har kollektiv betydning, kan diskuteres.

For Habermas er den offentlige sfære primært bindeled mellem det offentlige og det private, et bindeled hvis legitimerende funktion ikke længere udnyttes. Bauman anser *agora* for at være brydningspunktet for det individuelle og det kollektive og derfor primært at have en identitetsskabende funktion. Der er imidlertid i dag ikke nogen mulighed for at skabe kollektiv identitet på baggrund af de individuelle synspunkter, erfaringer og holdninger der fremføres i *agora*. Habermas og Bauman fremhæver således hver sin grundlæggende funktion af offentlig meningsdannelse, men begge tænkere er klar over at den ene funktion ikke udelukker den anden. Identifikation og legitimering er ikke blot sideløbende funktioner af offentlig meningsdannelse, men derimod gensidigt afhængige. I de to tænkeres negative konklusioner fremstår identitetens og legitimitetens gensidige afhængighed som en ond cirkel: uden kollektiv identitet intet legitimt styre (Bauman) og uden legitimt styre ingen kollektiv identitet (Habermas). Sammenhængen mellem kollektiv identitetsdannelse og politisk legitimering kan dog også udtrykkes i mere optimistiske vendinger hvilket sker i Baumans og Habermas' respektive forslag til hvordan de øjeblikkelige samfundsmæssige problemer kan afhjælpes.

Offentlig meningsdannelse

I den sammenlignende læsning af Baumans og Habermas' offentlighedsteorier fremtræder identifikation og legitimering som grundlæggende problemstillinger for offentlig meningsdannelse. Både Habermas og Bauman opstiller dystre samtidsdiagnoser, men de efterlader dog også et håb. Dette håb er knyttet til konkrete relationer i den offentlige sfære – til spørgsmålet om hvilke processer den offentlige mening er baseret på. Begge teoretikere foreskriver idealer for god meningsdannelse og ser 'den gode meningsdannelse' som et universalmiddel mod samfundets øjeblikkelige identifikations- og legitimeringsproblemer.

Bauman knytter sine forhåbninger til et ideal om kontinuerlig debat som han konstruerer med forbillede i det antikke Grækenland: "det usædvanlige, ja, revolutionære, ved den græske formel var at alle samfund før og de fleste samfund efter hellere ville sige om de regler de proklamerede og håndhævede, at de var gode og alene af den grund skulle adlydes."⁴² Græker-

42 Bauman (1999) s. 80, min oversættelse.

ne derimod hævdede ikke deres regler med større sikkerhed end at man altid kunne genoptage diskussionen om hvad der er den fælles interesse, og hvordan denne kan varetages bedst muligt. Bauman mener at der kan skabes en ny kontakt mellem *oikos* og *ecclesia* i *agora* gennem den principielle åbenhed som kommer af erkendelsen af at samfundets medlemmer konstituerer og til stadighed kan debattere samfundet og dets regler.⁴³

Habermas sætter sin lid til en genoprustning af den kommunikative rationalitet. Denne rationalitetsform står i modsætning til den instrumentelle, systemiske rationalitet og giver mulighed for at danne meningsfulde fællesskaber og træffe legitime kollektive beslutninger. Habermas har udviklet sin teori om denne rationalitetsform og den dertil knyttede kommunikative handlen gennem en kompleks syntese af samfundsteori og sprogfilosofi. Ud fra universel pragmatik opstilles en række baggrundsforhold for gensidig forståelse, den såkaldte ideelle samtalsituation der indebærer at samtalepartnerne anerkender hinandens forpligtelse på at leve op til visse gyldighedskriterier og deres ret til at stille spørgsmålstejn ved om denne forpligtelse faktisk opfyldes.⁴⁴ Gyldighedskriterierne som er hentet i Austins talehandlingsteori, er sandhed, korrekthed/rigtighed og sandfærdighed/oprigtighed.⁴⁵ Hvis samtalepartneren kan acceptere påstandens gyldighed i henhold til disse kriterier, er der opnået en intersubjektiv forståelse som kan danne basis for meningsfulde kollektive beslutninger og handlinger.⁴⁶

I modsætning til Bauman som kun formulerer sit løsningsforslag i generelle vendinger, tilbyder Habermas en detaljeret analyse af meningsfuld kommunikation. Habermas' teoridannelse forbliver dog på det abstrakte niveau da han ikke undersøger hvordan problemer italesættes og imødekommes i konkrete ytringer. Jeg vil i det følgende foretage en sådan undersøgelse ved at inddrage den sociologiske situation som et tredje niveau i analysen af konkrete bidrag til offentlig meningsdannelse.

Den sociologiske situation

Bag konkrete ytringers specifikke formål ligger de mere generelle spørgsmål om hvordan fællesskabet etableres og retfærdiggøres, men disse spørgsmål kan ikke besvares ud fra den abstrakte diskussion af spændingsforholdet mellem det offentlige og det private. Den kan pege på overordnede problemer og udfordringer i offentlig meningsdannelse, men man må vende tilbage til analysen af konkrete ytringer for at forstå hvordan identifikations- og legitimerings processer indgår i den offentlige meningsdannelse. Den sociologiske situation har som analytisk redskab til formål at bringe den enkelte ytring i kontakt med generelle betingelser for meningsdannelse for derved bedre at forstå relationen mellem ytring og mening. Inden jeg i det følgende vil søge at illustrere dette, er en sidste bemærkning på sin plads: at opfatte identifikation og legitimation som overordnede målsætninger for retoriske ytringer er på ingen måde fremmed for retorisk teoridannelse; tværtimod er de to processer indlejrede i overbevisningens natur.

Aristoteles opstiller som bekendt tre overordnede retoriske synspunkter eller mål svarende til de tre talegenerer: retstalens hovedsynspunkt er ret og uret, den politiske tale tager sigte på

43 Bauman (1999) s. 107.

44 Habermas (1998) s. 24.

45 Habermas (1986) s. 266.

46 Habermas (1998a) s. 138-139.

hvad der er gavnligt og skadeligt, mens lejlighedstalen drejer sig om hæder og vanære.⁴⁷ Den politiske tale er knyttet direkte til legitimation af det politiske lederskab da lederens beslutninger og handlinger kun er legitime så længe han eller hun har borgernes anerkendelse, tillid og tilslutning. Retstalen er forbundet med legalitet og dermed indirekte til legitimitet idet legitimt lederskab normalt konceptualiseres inden for rammerne af en retsstat; lederen hævder sin ret i kraft af at være udpeget og/eller valgt gennem legale procedurer.⁴⁸ Den epideiktiske tale kan sættes i forbindelse med kollektiv identitetsdannelse, fordi dens formål ikke blot er at vække publikums beundring, men at fremkalde handling – eller i det mindste vilje til handling – gennem skabelse af fællesskab.⁴⁹ Denne funktion er dog ikke kun epideiktisk; taleren må altid i og med sine ord søge at oprette et fællesskab med tilhøreren, og derfor kan identifikation ses som en grundlæggende forudsætning for al overbevisning.⁵⁰

De overordnede funktioner jeg søger at beskrive ved hjælp af den sociologiske situation, er velkendte i den retoriske kritik. Den sociologiske situation peger dermed på en sammenhæng mellem samfundsvidenskabelig og retorisk teori og tilbyder en måde hvorpå denne sammenhæng kan inddrages i analysen af konkrete bidrag til den offentlige meningsdannelse. I det følgende søger jeg at illustrere den sociologiske situations anvendelighed ved at inddrage den i analysen af Fischers tale.

Spørgsmålet om legitimitet er yderst fremtrædende i talen; formålet med de reformer Fischer foreslår, er at sikre den Europæiske Unions legitimitet, og reformforslagene som sådan må også legitimeres. Talen tager udgangspunkt i at den forestående udvidelse af EU skaber et behov for gennemgribende reformer af de eksisterende institutioner og arbejdsgange. Unionens udvidelse må ikke ske på bekostning af dens handlekraft, og ”derfor er erosion eller integration konsekvensen af den uafviselige udvidelse af EU.”⁵¹ Denne antitetiske opstilling efterlader ikke noget reelt valg og tillader Fischer at gå over til præsentationen af hans vision for det federalistiske Europa.

Fischer søger at imødekomme eventuelle kritikere ved at anlægge et identitetsperspektiv. ”Europa er intet nyt kontinent, men fuld af forskellige folk, kulturer, sprog og historier. Nationalstaterne er uudslettelige realiteter, og desto flere ufolkelige superstrukturer globaliseringen og europæiseringen skaber, desto mere vil menneskene holde fast ved nationalstaterne som giver dem sikkerhed og komfort.”⁵² Disse synspunkter opfattes normalt som argumenter for at den federale model ikke kan appliceres på Europa, men selvom Fischer anerkender betragtningerne som værende en korrekt beskrivelse af virkeligheden, mener han ikke at de udgør en forhindring for realiseringen af hans Europa-vision. Det federale EU Fischer forestiller sig, inddrager nemlig de eksisterende nationalstater med deres traditioner og institutioner: ”Fuldendelsen af den europæiske integration kan kun lade sig gøre, når den baserer sig på en suverænitetssdeling mellem Europa og nationalstat.”⁵³

47 Aristoteles, 1996, s. 43.

48 Perelman (1979), s. 143.

49 Perelman & Olbrechts-Tyteca (1970) s. 66-67.

50 Burke (1969) s. 21 og 55-56.

51 ”Erosion oder Integration lautet deshalb die Konsequenz aus der unabweisbaren Erweiterung der EU.”

52 ”Europa sei kein neuer Kontinent, sondern voll mit unterschiedlichen Völkern, Kulturen, Sprachen und Geschichten. Die Nationalstaaten seien nicht wegzudenkende Realitäten, und je mehr die Globalisierung und Europäisierung bürgerferne Superstrukturen und anonyme Akteure schaffen, umso mehr werden die Menschen an ihren Sicherheit und Geborgenheit vermittelnden Nationalstaaten festhalten.”

53 ”Die vollendung der europäischen Integration lässt sich erfolgreich nur denken, wenn dies auf der Grundlage einer Souveränitätsteilung von Europa und nationalstaat geschieht.”

Fischer søger eksplicit at forbinde den Europæiske Unions legitimitet med nationalstaternes kollektive identitet, men spørgsmålet er om sammenkoblingen lykkes; kan påstanden om at styrkelsen af overnationale institutioner ikke er en trussel mod, men tværtimod en sikring af kollektiv identitet retfærdiggøres? Fischer gør ikke selv noget forsøg på at underbygge sin påstand, men både Bauman og Habermas overvejer spørgsmålet indenfor rammerne af deres respektive offentlighedsteorier. Bauman beskæftiger sig ikke specifikt med EU, men bekræfter indirekte det europæiske samarbejdes potentiale idet han mener at oprettelsen af stærke transnationale institutioner kan være med til at styrke det offentlige rum og dermed genetablere forbindelsen mellem politik og magt.⁵⁴ Habermas deltager direkte i debatten om den europæiske integrationsproces. Han argumenterer for at der kan opstilles et skel mellem den form for kollektiv identitet som bygger på skæbnefællesskab – på fælles rødder, sprog og historie – og en kollektiv identitet som udspringer af den demokratiske proces.⁵⁵ På denne baggrund gør Habermas sig til fortaler for en europæisk grundlov som han mener vil føre til dannelse af en kollektiv europæisk identitet baseret på demokratiske værdier,⁵⁶ og dermed går han faktisk et skridt videre end Fischer. Ifølge Habermas er det europæiske projekt ikke afhængigt af nationale identiteter for sin legitimering, men kan i en og samme proces sikre sin legitimitet og danne grundlag for en egentlig europæisk identitetsdannelse.

Habermas opstiller dog en absolut nødvendig betingelse for realiseringen af denne vision: meningsdannelse på det europæiske niveau bliver kun kommunikativt rationel hvis der etableres en europæisk offentlig sfære.⁵⁷ Hermed bliver det nødvendigt at undersøge om og hvordan en sådan europæisk offentlighed kan skabes, og her må analysen nødvendigvis forlade det konkrete tekstlige niveau.⁵⁸ Man kan kun vurdere om Fischers tale er en del af en egentlig europæisk meningsdannelsesproces ved at sætte talen i relation til andre konkrete indlæg i debatten.⁵⁹

Perspektiver for den socio-retoriske analyse

Jeg har med den tredelte situationsanalyse forsøgt at undersøge de specifikke og generelle forudsætninger for meningsdannelse som nok begrænser den konkrete ytring, men som også er nødvendige betingelser for den. Studiet af den enkelte ytring kan afdække hvordan den så at sige italesætter sine egne betingelser, hvordan de forskellige situationelle faktorer kommer til udtryk i teksten. Metoden har sine begrænsninger selvom den søger at integrere tekst og kontekst. Offentlig meningsdannelse er flerstemmig, og man må inddrage en mængde bidrag til denne meningsdannelse for at forstå den. Disse bidrag kan som udgangspunkt analyseres hver for sig for derefter at blive undersøgt i sammenhæng. Det er i spændingsfeltet mellem det enkelte og det generelle – den unikke udtalelse og den generelle holdning; den eneståen-

54 Bauman (1998) s. 68 og (2001) s. 205.

55 Habermas (2001) s. 7.

56 Habermas (2001) s. 7-8.

57 Habermas (2001) s. 8.

58 Dette gælder ikke blot for den nærværende analyse af Fischers tale, men generelt for analysen af offentlig meningsdannelse. Med spørgsmålet om den offentlige sfæres beskaffenhed følger nødvendigheden af at inddrage mere end en tekst i undersøgelsen.

59 Det kan dog undersøges om teksten selv lever op til normer for god debat, altså om den skaber grundlag for yderligere diskussion og om den er åben for validering i henhold til de habermasianske gyldighedskriterier. En sådan undersøgelse er en integreret del af et fuldstændigt studie af hvordan den enkelte ytring besvarer spørgsmålene om identifikation og legitimation, men af pladshensyn er den udeladt her.

de situation og de almene betingelser – at retorikken og samfundsvidenskaben mødes og i fællesskab kan bidrage til en bedre forståelse af offentlig meningsdannelse. Gennem socio-retorisk analyse bliver det muligt dels at vurdere om den eksisterende debat er udtryk for god meningsdannelse, dels at fremsætte forslag til hvordan betingelserne for offentlig debat kan forbedres.

Om forfatteren:

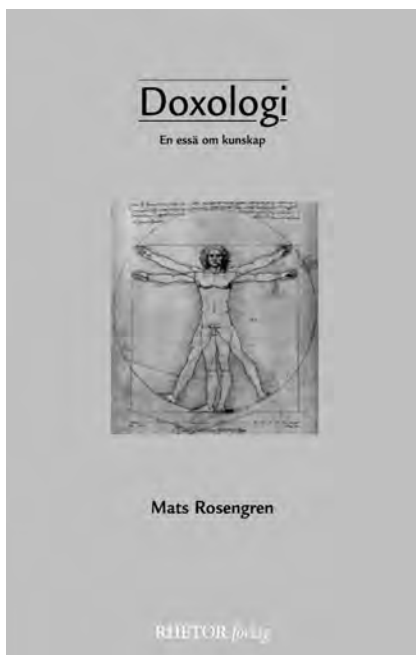
Sine Just er cand. mag. i retorik og ph.d.-studerende ved Handelshøjskolen i København med et projekt om den offentlige debat om EU's fremtid.

Litteraturliste

- Aristoteles (1996): *Retorik*. Oversat af Thure Hastrup. Museum Tusulanums Forlag, København.
- Bakhtin, M. M. (1986): *Speech Genres and Other Late Essays*. Oversat af Vern V. McGee. University of Texas Press, Austin.
- Bauman, Zygmunt (1998): *Globalization. The Human Consequences*. Polity Press, Cambridge UK.
- (1999): *In Search of Politics*. Polity Press, Cambridge, UK.
- (2000): *Liquid Modernity*. Polity Press, Cambridge, UK.
- (2001): *The Individualized Society*. Polity Press, UK.
- Beer, Francis A. & Robert Hariman (1996): *Post-Realism. The Rhetorical Turn in International Relations*. Michigan State University Press, East Lansing, Michigan.
- Bitzer, Lloyd F. (1968/1997): "Den retoriske situation." Oversat af Jens E. Kjeldsen. *Rhetorica Scandinavica*, nr. 3, s. 9-17.
- Burke, Kenneth (1969): *A Rhetoric of Motives*. University of California Press, Berkeley, California.
- Calhoun, Craig (red.) (1992): *Habermas and the Public Sphere*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Clifford, James og George E. Marcus (red.) (1986): *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. University of California Press, Berkeley, California.
- Farrell, Thomas B. & G. Thomas Goodnight (1981): "Accidental Rhetoric: The Root Metaphors of Three Mile Island." I *Communication Monographs*, vol. 48, s. 271-300.
- (1993): *Norms of Rhetorical Culture*. Yale University Press, New Haven.
- (red.) (1998): *Landmark Essays on Contemporary Rhetoric*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Mahwah, New Jersey.
- Fischer, Joschka (2000): "Vom Staatenverbund zur Föderation – Gedanken über die Finalität der europäischen Integration." www.bundesregierung.de/frameset/index.jsp
- Fraser, Nancy (1992): "Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy." I Calhoun, Craig (red.): *Habermas and the Public Sphere*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, s. 109-142.
- Freedman, Aviva & Peter Medway (red.) (1994): *Genre and the New Rhetoric*. Taylor & Francis, London.
- Goodnight, G. Thomas & David B. Hingstman (1997): "Studies in the Public Sphere." *Quarterly Journal of Speech*, vol. 83, s. 351-370.
- Gring-Pempe, Lisa M. (1998): "Writing Themselves into Consciousness: Creating a Bridge Between Public and Private Spheres." I *Quarterly Journal of Speech*, vol. 84, s. 41-61.
- Gross, Alan G. og William M. Keith (red.) (1997): *Rhetorical Hermeneutics. Invention and Interpretation in the Age of Science*. State University of New York Press, Albany, New York.

- Habermas, Jürgen (1962/1990): *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- (1981/1996): *Teorien om den kommunikative handlen*. Oversat af John Cederstrøm. Aalborg Universitetsforlag, Aalborg.
- (1992): "Further Reflections on the Public Sphere." I Calhoun, Craig (red.): *Habermas and the Public Sphere*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, s. 421-461.
- (1998): *On the Pragmatics of Communication*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- (1998a): *The Inclusion of the Other*. Studies in Political Theory. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- (2001): "Why Europe Needs a Constitution." I *New Left Review*, 11.
- Hernadi, Paul (red.) (1989): *The Rhetoric of Interpretation and the Interpretation of Rhetoric*. Duke University Press, Durham.
- Hyde, Michael J. & Craig R. Smith (1979/1998): "Hermeneutics and Rhetoric: A Seen But Unobserved Relationship." I Farrell, Thomas B. (red.): *Landmark Essays on Contemporary Rhetoric*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Mahwah, New Jersey, s. 65-83.
- Miller, Carolyn R. (1984/2001): "Genre som sosial handling." Oversat af Kjell Lars Berge. *Rhetorica Scandinavica*, nr, 18, s. 19-35.
- (1994): "Rhetorical Community: The Cultural Basis of Genre." I Freedman, Aviva & Peter Medway (red.): *Genre and the New Rhetoric*. Taylor & Francis, London, s. 67-77.
- Moe, Sverre (1999): "Luhmann og opplysningens retorik." I *Rhetorica Scandinavica*, nr. 10, s. 20-31.
- Olson, Kathryn M. & G. Thomas Goodnight (1994): "Entanglements of Consumption, Cruelty, Privacy and Fashion: The Social Controversy over Fur." I *Quarterly Journal of Speech*, vol. 80, s. 249-276.
- Perelman, Chaim & Lucie Olbrechts-Tyteca (1970): *Traité de l'argumentation. La nouvelle rhétorique*. 4. udgave. Editions de l'Université de Bruxelles, Bruxelles.
- Perelman, Chaim (1979): *The New Rhetoric and the Humanities. Essays on Rhetoric and its Applications*. D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, Holland.
- Rosteck, Thomas (red.) (1999): *At the Intersection. Cultural Studies and Rhetorical Studies*. The Guilford Press, New York.
- Splichal, Slavko (1999): *Public Opinion. Developments and Controversies in the Twentieth Century*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham, Maryland.
- Vatz, Richard E. (1973/2000): "Myten om den retoriske situation." Oversat af Jonas Gabrielsen & Christina Pontoppidan. *Rhetorica Scandinavica*, nr. 15, s. 7-13.

Nytt från Rhetor förlag

-- Nu 2:a upplaga! --

Mats Rosengren:
Doxologi - en essä om kunskap

112 sidor
Språk: Svenska
Rhetor förlag 2002
ISBN 91-974078-2-8

Pris: SEK 190,- / NOK 180,- / DKK 170,- / EUR 26,-
Prenumeranter/abonnenter (Rhetorica Scandinavica eller RetorikMagasinet) får 15% rabatt.

Mats Rosengren:
Doxologi
– en essä om kunskap

“Vad betyder det att all kunskap som vi människor har – alltifrån teoretiska insikter till praktiska färdigheter – är just vår kunskap?

Genom att vända på värderingen av termerna i den klassiska motsättningen mellan *doxa* – vad vi tror om världen och oss själva – och *episteme* – hur det egentligen ligger till – och hävda att all kunskap i grund och botten är doxisk försöker jag skissera ett annat slags kunskapslära – en doxologi.”

Mats Rosengrens essä rör sig mellan fakta, tolkning, kunskap och vetande.

Med utgångspunkt i Protagoras homo mensura-sats - "*Människan är alltings mått: måttet för det varande, att det är, och för det icke-varande, att det icke är*" – jagar den ett användbart kunskapsbegrepp – och finner en kompromiss mellan den eviga, absoluta Sanningen och den totala relativismen: retorikens situerade, doxiska syn på sanning och kunskap.

Mats Rosengren är filosof, översättare och forskare. Han har tidigare utgivit boken "Psychagogia – konsten att leda själar. Om konflikten mellan retorik och filosofi hos Platon och Chaim Perelman"

Beställs på telefon +46 (0)42 679 59, mail forlag@rhetor.se
eller i Den Retoriska Bokhandeln på www.retorik.net/bok